

## ПАРАДИГМА ВИКЛЮЧЕННЯ З ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

*Аналіз питання «Чому ми підкорюємося?», який підняв у свій час французький гуманіст Ельєн де ла Боеті, пов'язаний з дослідженням публічного простору. Де через функцію перезбірки реальності, про яку в свій час писав Бруно Латур, зроблена перезбірка і публічного простору. У центрі уваги постає суб'єкт, який позбавлений видимості у просторі. Деконструкція політичного виключення проаналізована від міфологічного сюжету до феномену війни, яка запускає механіку біополітичних практик. Метою яких є контроль над публічним простором. У статті концепт публічного простору розглянуто з позиції Х. Арендт, яка наділяє простір функцією видимості через комунікативну дію. Руйнування зв'язків та позбавлення статусу публічного утворює біологічні тіла, які за думкою Д. Агамбена знаходяться у вимірі оголеного життя. Ізоляція суб'єктів відбувається через позбавлення видимості, що у часи війн використовує окупаційна влада. Так суб'єкт втрачає не тільки онтологічну присутність, а стає ресурсом влади, яка екстраполює його у формат homo sacer. Стаття доводить, що публічний простір не є статичним фізичним станом; він зникає разом із припиненням діяльності. Ізоляція та примусове мовчання призводять до деконструкції спільного світу, перетворюючи його на «пустелю біологічних тіл». Автор резюмує, що режим, який заміщує плюральність однорідною масою «лояльних суб'єктів», перетворює публічну комунікацію на фасад. Це створює ілюзію безпеки, але фактично руйнує політичну природу людини, детермінуючи парадигму тотального виключення.*

**Ключові слова:** війна, видимість, комунікативна дія, Мом, публічний простір, homo sacer.

У старогрецькій міфології є сюжет про Мома, який уособлює насмішку, сарказм та глузування. Через іронію він говорить правду. На стародавній грецькій Момус пишеться як «Μῦμος». Він є покровителем критичного розуму, але є занадто цинічним відтінком. Він критикував як людей, так і богів. Саме завдяки його втручанням та впливу на Зевса, було розпочато Троянську війну. Тому, що саме Мом дорікав Зевсу, що той не контролює людей на землі, які утворили хаос та розпусту. Його не стало, коли не зміг знайти недоліки у Афродіті і просто лопнув від злості та заздрощів. За іншою версією Зевс прогнав Мома з Олімпу, тому що той руйнував авторитети, і власний авторитет Зевса у тому числі. Мом знає де неправда, але натякає на це лише через іронію. Його не вбивають, а усувають від влади як небажаного критика.

Проте, з часом, Мом постає як певний пророк недоліків влади, який відкрито виступав проти священного. Спартанський законодавець Лікурґ поставив йому пам'ятник, як символ того, що влада завжди знаходиться поряд з критикою і має це прийняти. А у 1561 р. була написана картина Маартена ван Гемскерка під назвою «Момус критикує творіння богів», де у центрі знаходиться Мом, навколо якого стоять Зевс, Афін, Посейдон, Афродіта. Сам Мом викриває їх недоліки як певна алегорія на небезпечну правду.

Міфологічний образ Мома та його «виключення» з Олімпу є прикладом усунення з публічного простору за вимогу до богів бути чесними. Щоб вберегти свою сакральність, Зевс позбавляється критики. З часом, пам'ятник Мому, що був поставлений Лікурґом, постає як контраргумент до міфічного сюжету. Де влада демонструє визнання критики як частину своєї структури.

У своїй роботі «Розмова про добровільне рабство» («Discours de la servitude volontaire») французький гуманіст Ельєн де ла Боеті згадує Мома у контексті формату критики влади. На його думку влада тримається на добровільній покорі підданих, а сама тиранія є наслідком конформізму. Боеті пише: «Момус насправді не жартував, коли він знайшов помилку в людині, викуваній Вулканом, у тому, що в неї не було маленького вікна на серці, щоб там було видно її думки...» [6, с.11]. Ще у XVI ст. Ельєн де ла Боеті висунув питання «Чому ми підкорюємося?», зміщуючи акцент з влади яка

підкорює на людину, яка добровільно підкорюється. «Якщо ми побачимо не сотню, не тисячу людей, а сотню країн, тисячу міст, мільйон людей які будуть не нападати на того, хто ставиться до них усіх, як до багатьох кріпаків і рабів, як ми це кваліфікуємо? Це боягузтво?» [6, с.4]. Заглиблюючись у природу влади ла Боеті розглядає сервітут, як умову, за якої люди добровільно підкорюються, навіть коли мають право на свободу. Маючи право на землю людина виробляє звичку не піддавати сумніву тиранію та наділяє її правом керувати своїм життям. Така добровільна рабська природа викреслює сумніви відносно влади та наділяє її сакральними властивостями. «Причиною добровільної роботи є звичка. Так буває з найсміливішими кінями, які спочатку кусають їх гальмо, а потім грають з ним, хто, раніше махаючи під сідлом, підставляє тепер себе під зброю і, дуже горді, заправляються під панцир», - пише ла Боеті [6, с.8]. Так суб'єктивна згода стає самовільним підкоренням.

Історія про Мома дозволяє побудувати логіку цього дослідження щодо поняття влади, яка здійснює свій механізм контролю через функцію «виключення» суб'єкта з публічного простору. Як боги колись вигнали Мома з Олімпа, біополітика витісняє суб'єкта, перетворюючи його на мовчазну присутність у публічному. Питання, яке виніс Ельєн де ла Боеті «Чому ми підкорюємось?» висунуто і як проблемне питання цієї статті.

Пошук відповідей про причини свідомого підкорення, відбуваються у дослідженнях Д. Агамбена, М. Фуко, Х. Арендт. Незважаючи на те, що ці дослідники мають різний часовий та географічний проміжок своїх наукових пошуків, концепції та візії проблематики є актуальними для сучасного стану. Особливо у контексті війни проти України, яка змушена протистояти російській армії, що нав'язує українським громадянам на окупованих територіях статус «*homo sacera*» (Д. Агамбен). Умови життя під обстрілами, встановлення фільтраційних таборів, обмеження пересування позбавляє людей юридичного захисту та права на життя, перетворюючи його на біологічне тіло знецінення (М.Фуко). Свідоме заперечення суб'єкта у публічному полі призводить до його вимушеного мовчання як форма виключення акторів публічного поля (Х. Арендт).

Поняття «публічний простір» взято з позиції видимості суб'єкта, який здійснює свій колективний акт під час спільної дії як публічне. У порівнянні з поняттями «публічне поле» та «публічна сфера» мова йде про видиме існування суб'єкта через акт. На думку Х. Арендт, це може бути як дія, так і мовлення людини. У роботі «Стан людини» («*The Human Condition*») Арендт наголошує, що простір не може бути просто фізичним станом та умовою, де знаходиться людина. «Простір видимості виникає скрізь, де люди перебувають разом у способі мови та дії, і тому передусім всьому формальному конституюванню публічної сфери та різним формам правління, тобто різним формам, у яких може бути організована публічна сфера. Його особливість полягає в тому, що, на відміну від просторів, які є творінням наших рук, він не переживає реальність руху, який його призвів до існування, але зникає не лише з розсіюванням людей – як у випадку великих катастроф, коли руйнується політичний організм народу, – але й зі зникненням або припиненням самої діяльності» [2, с.199]. Все, що є публічним стає помітним, оскільки його бачать та чують, тому простір видимості (*par excellence*) є публічним простором. Він з'являється, змінюється та зникає через присутність, де атоми його утворюють через взаємодію. «Жити разом у світі означає, по суті, що світ речей знаходиться між тими, хто має його спільним, як стіл розташований між тими, хто сидить навколо нього; світ, як і все, що знаходиться посередині, одночасно пов'язує та розділяє людей» [2, с.52]. Таким чином, якщо публічний простір є простором видимості, то виключення людини з нього (як атома) переводить її в інший онтологічний статус. В який спосіб це відбувається, пише Джорджо Агамбен, який аналізує не стільки сам публічний простір, скільки статус «виключеної» людини з публічності.

Італійський філософ Д. Агамбен аналізує суверенну владу через феномен «*homo sacera*», людини, яка знаходиться у політичному просторі, але яка не має законних прав на захист свого життя. Знецінення її життя полягає у тому, що її можна вбити без юридичних наслідків і ніколи відповідальності за такий злочин не буде. У межах сакральності, вона не володіє правом навіть бути жертвою під час релігійних ритуалів, що перетворює її життя на безправне існування. Така парадигма виключення з публічного простору стосується не лише часів Римської імперії, але є категорією сучасності, де етичні питання знаходяться за межами самої людини. Внутрішня цінність, навколо якої утворюються колективні спільноти, перетворюється на просту механіку виживання. Якщо ла Боеті причину лояльного ставлення до влади бачить у сервітуті як добровільній лояльності до тиранії, то Д. Агамбен рабську природу вбачає через «оголене життя» (*bare life*). Відмінність у тому, що оголене життя є наслідком політичної форми обмеження свободи, а сама людина стає ресурсом влади. Без можливості заперечити свій стан, оскільки її потреба стосується у біологічному виживанні.

У своїй праці «Homo sacer: суверенна влада та голе життя» Д. Агамбен піднімає питання державних практик та архаїчних принципів управління, що допомагає побачити ретроспективу переходу від добровільного прийняття влади до її невидимої форми через контроль над простором, в якому знаходиться людина. Маргіналізований стан життя, що знаходиться на перетині політичних правил та біологічного існування, запускається біополітичним механізмом контролю через включення та виключення людини з політичної спільноти.

У своїй роботі Д. Агамбен посиляється на римського граматика II ст. н.е. Помпея Феста, який дає скорочене визначення поняттю *homo sacer*. «Священна людина – це та, яку народ засудив за злочин. Цю людину не дозволено приносити в жертву, проте той, хто вб'є її, не буде засуджений за вбивство; власне, у першому трибунському законі зазначено, що "якщо хтось вб'є того, хто є священним згідно з плебісцитом, це не буде вважатися вбивством". Ось чому погану або нечисту людину прийнято називати священною» [1, с.71]. Суверен, на думку Агамбена, як і *homo sacer*, є симетричними постатями, які утворюють один одного. Вони не можуть існувати окремо, оскільки через заперечення іншого можуть отримувати власний статус. Проте, *homo sacer* має подвійне заперечення як виключення: через релігію та через політичне існування. «Топологічна структура, що вимальовується цим подвійним винятком, полягає у подвійному виключенні та подвійному захопленні, що являє собою більше, ніж просто аналогію зі структурою суверенного винятку... Так само, як закон у суверенному винятку застосовується до виняткового випадку, більше не застосовуючись і відмовляючись від нього, так і *homo sacer* належить Богу у формі нежертвопринесення та включений до спільноти у формі можливості бути вбитим» [1, с.82].

Війна перетворює простір видимості на зону виключення суб'єкта через блокування комунікативної дії як акту та перетворення її на інструмент біологічного існування. Мішель Фуко у своїй роботі «Історія сексуальності» розширює розуміння політичних структур, вводячи сферу біосу. «Bios» як тонка концепція життя, «ідентифікується як форма або спосіб життя, що властиве індивіду або групі», - пише Д. Агамбен [1, с.1]. На думку Фуко, така форма життя утворює людину не як політичну істоту, а як біологічне тіло, яке контролюється політичними механізмами. Тому влада відтворює себе не як репресивна сила, що знаходиться у полі видимості, а як продуктивна машина, ресурс якої тіла людей. Якщо у Агамбена це статус безправної людини, то у Фуко це ресурс влади.

Тотальна деконструкція суб'єкта на біос в умовах війни набуває непередбачуваного масштабу. Через знищення публічних місць, де раніше відбувалося навчання, відпочинок, де люди закохувалися, мріяли та спілкувалися, матеріальна субстанція видимості позбавляє суб'єкта сенсу, утворюючи лише умови виживання. Найбільше така парадигма виключення стає зрозумілою на окупованих територіях. Блокування доступу до публічності та позбавлення комунікативної дії через позбавлення мови, «голе життя» за Агамбеном балансує з ризиком бути позбавленим і самого життя. Окупаційний режим не тільки блокує появу у своєму публічному просторі будь-кого, він намагається стерти саму можливість бути видимим у цьому просторі Іншого. Фільтрація появи встановлюється через лояльність, що за Ельєн де ла Боеті може відбуватися лише за рахунок «добровільного рабства». В умовах війни це масштабується та утворює певну ілюзію безпеки. Тому питання «Чому ми підкорюємось?» може мати відповідь у бажанні бути видимим в умовах контролю. А той, хто намагається вийти з під контроль, може бути позбавлений фізичної присутності у просторі. Іншими словами, стає «невидимим», пам'ять про якого зтирається, а його вбивство не визнається злочином.

У розумінні Х. Арендт людина перестає бути атомом публічності, оскільки вона стає ресурсом влади в умовах війни. Тому простір не може бути статичним, він рухливий та здатний до змін. Комунікативні акти змінюють його через виключення та включення суб'єктів дії. В умовах контролю та тиску суб'єкти дії або виключаються з простору, або самоусуваються через власний вибір бути невидимими. Як пише Вуароль, ізоляція та мовчання руйнують спільний простір, що може стати його деконструкцією. Якщо простір – це присутність інших, то їх ізоляція може стати фактором руйнування спільного світу. Війна та окупація обмежує комунікацію та блокує спільні дії, що перетворює простір на пустелю біологічних тіл. Так зміна публічного простору в умовах війни набуває тотального характеру через блокування бути видимим у ньому. Позбавлення цієї можливості утворює не тільки новий простір з включенням нових лояльних видимих суб'єктів до влади, але й одночасно утворює «оголене життя» для виключених з простору суб'єктів. Проте, така парадигма виключення через видимість може бути помилкою політичною влади, яка утворює такий режим. Коли у публічному полі залишаються ті, хто отримав право бути видимими у ньому, комунікативна дія перетворюється на фасад. Оскільки мовчання домінує над бажанням бути почутим. Простір перестає

бути спільним, тому що позбавлений множинності (плюральності) страх утворює спільноту «добровільного рабства», що стає однородною тимчасовою масою ресурсу влади.

#### **Бібліографічний список:**

1. Agamben G. Homo sacer: sovereign power and bare life. Stanford, California : Stanford University Press, 1998. 199 p. URL: [https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio\\_agamben-homo\\_sacer\\_sovereign\\_power\\_and\\_bare\\_life\\_\\_stanford\\_university\\_press1998.pdf](https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio_agamben-homo_sacer_sovereign_power_and_bare_life__stanford_university_press1998.pdf).
2. Arendt H. The human condition. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 301 p. URL: [https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt\\_Hannah\\_The\\_Human\\_Condition\\_2nd\\_1998.pdf](https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt_Hannah_The_Human_Condition_2nd_1998.pdf).
3. Butler J. Frames of war: When is life grievable? London : Verso Books, 2009. 192 p.
4. Foucault M. The history of sexuality. Vol. 1: The will to knowledge. London : Penguin UK, 2019. 168 p. URL: [https://monoskop.org/images/4/40/Foucault\\_Michel\\_The\\_History\\_of\\_Sexuality\\_1\\_An\\_Introduction.pdf](https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_1_An_Introduction.pdf).
5. Hess B. S. Refugees as homo sacer: A life without rights in the state of exception. The European refugee crisis through the theoretical lens of Giorgio Agamben : Master's thesis. Copenhagen : Copenhagen Business School, 2017. URL: [https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684\\_Berit\\_Svorkdal\\_Hess\\_Master\\_Thesis.pdf](https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684_Berit_Svorkdal_Hess_Master_Thesis.pdf).
6. La Boétie É. de. Discours de la servitude volontaire. URL: <https://www.singulier.eu/textes/reference/texte/pdf/servitude.pdf>.
7. Voiron O. Les luttes pour la visibilité. Esquisse d'une problématique. *Réseaux*. 2005. Vol. 129-130, no. 1-2. P. 89–121.

#### **References:**

1. Agamben G. (1998). Homo sacer: sovereign power and bare life. Stanford, California : Stanford University Press, 199 . URL: [https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio\\_agamben-homo\\_sacer\\_sovereign\\_power\\_and\\_bare\\_life\\_\\_stanford\\_university\\_press1998.pdf](https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio_agamben-homo_sacer_sovereign_power_and_bare_life__stanford_university_press1998.pdf).
2. Arendt H. (1998). The human condition. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 301. URL: [https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt\\_Hannah\\_The\\_Human\\_Condition\\_2nd\\_1998.pdf](https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt_Hannah_The_Human_Condition_2nd_1998.pdf).
3. Butler J. (2009). Frames of war: When is life grievable? London : Verso Books, 192.
4. Foucault M. (2019). The history of sexuality. Vol. 1: The will to knowledge. London : Penguin UK, 168. URL: [https://monoskop.org/images/4/40/Foucault\\_Michel\\_The\\_History\\_of\\_Sexuality\\_1\\_An\\_Introduction.pdf](https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_1_An_Introduction.pdf).
5. Hess B. S. (2017). Refugees as homo sacer: A life without rights in the state of exception. The European refugee crisis through the theoretical lens of Giorgio Agamben : Master's thesis. Copenhagen : Copenhagen Business School. URL: [https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684\\_Berit\\_Svorkdal\\_Hess\\_Master\\_Thesis.pdf](https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684_Berit_Svorkdal_Hess_Master_Thesis.pdf).
6. La Boétie É. de. Discours de la servitude volontaire. URL: <https://www.singulier.eu/textes/reference/texte/pdf/servitude.pdf>.
7. Voiron O. (2005). Les luttes pour la visibilité. Esquisse d'une problématique. *Réseaux*. Vol. 129-130, no. 1-2. P. 89–121.

#### **Matsyshyna I. The paradigm of exclusion from public space**

*The analysis of the question "Why do we obey?", once raised by the French humanist Étienne de La Boétie, is intrinsically linked to the study of public space. Within this context, the public space has undergone a "reassembly" through the function of reassembling reality, as articulated by Bruno Latour. The focus is on the subject deprived of visibility within this space. The deconstruction of political exclusion is analyzed ranging from mythological plots to the phenomenon of war, which triggers the mechanics of biopolitical practices. The objective of these practices includes the control over public space. In this article, the concept of public space is examined from the perspective of Hannah Arendt, who endows space with the function of visibility through communicative action. The destruction of bonds and the deprivation of public status result in the formation of biological bodies which, according to Giorgio Agamben, exist in the dimension of "bare life". The isolation of subjects occurs through the deprivation of visibility, a tactic employed by occupying authorities during times of war. Consequently, the subject loses not only their ontological presence but becomes a resource for power, which extrapolates them into the format of homo sacer. The article demonstrates that public space is not a static physical state; it vanishes along with the cessation of activity. Isolation and forced silence lead to the deconstruction of the shared world, transforming it into a "desert of biological bodies". The author concludes that a regime that replaces plurality with a homogeneous mass of "loyal subjects" turns public communication into a facade. This creates an illusion of security but effectively destroys the political nature of the human being, determining a paradigm of total exclusion.*

**Keywords:** war, visibility, communicative action, Momus, public space, homo sacer.